

РОЗДІЛ 9 КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.139

СУТЬ ВІДКЛАДЕННЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ ТА ЙОГО РОЗМЕЖУВАННЯ ІЗ СУМІЖНИМИ ПОНЯТТЯМИ THE SENSE OF TRIAL POSTPONEMENT AND ITS DELIMITATION WITH RELATED CONCEPTS

Бобечко Н.Р.,

*доктор юридичних наук,
професор кафедри кримінального процесу і криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Сеник Т.Б.,

*аспірант кафедри кримінального процесу і криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Стаття присвячена розкриттю суті відкладення судового розгляду та його розмежуванню із суміжними поняттями. На підставі критичного аналізу кримінально-процесуальних норм, що становлять інститут відкладення судового розгляду в кримінальному провадженні, та результатів наукових досліджень з цієї проблематики виокремлено ознаки поняття «відкладення судового розгляду в кримінальному провадженні», що відмежовують його від таких понять, як «зупинення судового розгляду» і «перерва в судовому засіданні» тощо. Запропоновано авторську дефініцію, що розкриває суть відкладення судового розгляду через найбільш характерні його ознаки.

Ключові слова: суть поняття, суміжні поняття, відкладення судового розгляду в кримінальному провадженні, зупинення судового провадження, перерва в судовому засіданні.

Статья посвящена раскрытию сущности отложения судебного разбирательства и его разграничению со смежными понятиями. На основании критического анализа уголовно-процессуальных норм, составляющих институт отложения судебного разбирательства в уголовном производстве, и результатов научных исследований по этой проблематике выделены признаки понятия «отложение судебного разбирательства в уголовном производстве», что отделяют его от таких понятий, как «приостановление судебного разбирательства» и «перерыв в судебном заседании» и т.п. Предложена авторская дефиниция, раскрывающая суть отложения судебного разбирательства через наиболее характерные его признаки.

Ключевые слова: суть понятия, смежные понятия, отложение судебного разбирательства в уголовном производстве, остановка судебного производства, перерыв в судебном заседании.

The article is devoted to the disclosure of the essence of the postponement of the trial and its delimitation with related concepts. It has been distinguished the signs of the concept of “postponing trial in criminal proceedings” from such issues as “pause the judicial consideration” and “break in court” etc., based on the critical analysis of the criminal procedural rules that make up the institute for postponing trial in criminal proceedings and the results of scientific research. It has been proposed the author’s definition, which reveals the essence of postponement of the trial due to its most characteristic features.

Key words: essence of the concept, related concepts, postponement of trial in criminal proceedings, suspension of court proceedings, break in the court session.

Постановка проблеми. Аналіз норм Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1] дає підстави констатувати відсутність законодавчого визначення «відкладення судового розгляду», що викликає певні труднощі у правозастосовній діяльності, нерідко спричиняє порушення прав учасників судового провадження, а також породжує безкарність осіб, винних у цьому.

У чому полягає суть відкладення судового розгляду у кримінальному провадженні? Чим цей інститут відрізняється від суміжних кримінально-процесуальних інститутів? Які процесуальні наслідки застосування його норм для учасників судового провадження? Який граничний строк відкладення судового розгляду? Ці та інші питання,

на жаль, не одержали належного дослідження у вітчизняній доктрині кримінального процесу. Однозначна відповідь на них відсутня й у судовій практиці.

Стан дослідження. Предметом дослідження вітчизняних і зарубіжних дослідників стало розмежування інституту відкладення судового розгляду в кримінальному провадженні від інших інститутів кримінально-процесуального права (О. Кучинська, О. Єні, Ю. Матейко, Л. Гуртієва та ін.) та розгляд окремих питань правового регулювання цього інституту (Ю. Григоренко, О. Кучинська, В. Солдатський, С. Давиденко, П. Єсауленко, В. Колодчин, А. Туманянц, Н. Рогатинська та ін.). Однак досі у вітчизняній науці кримінального процесу не сформульовано всі ознаки

поняття «відкладення судового розгляду в кримінальному провадженні» та напрацьовано його загальноприйнятого визначення. Саме тому метою статті є розкриття правової природи відкладення судового розгляду в кримінальному провадженні, формулювання ознак, а також напрацьовання дефініції поняття «відкладення судового розгляду в кримінальному провадженні».

Виклад основного матеріалу. Серед запропонованих українськими науковцями дефініцій найповніше, на нашу думку, визначення поняття «відкладення судового розгляду в кримінальному провадженні» сформулювала Ю. Матейко: «Відкладення судового розгляду – це перенесення судового розгляду на чітко визначений час у зв'язку з наявністю перешкод, які неможливо усунути у такому судовому засіданні з метою їх подолання та проведення подальшого слухання кримінального провадження» [5, с. 7].

Як видно, Ю. Матейко розкриває правову природу досліджуваного інституту кримінально-процесуального права крізь призму трьох найхарактерніших ознак відкладення судового розгляду кримінального провадження, які, на думку автора, розмежують його від інших суміжних понять: 1) перенесення судового розгляду на визначений у майбутньому час (відстрочення проведення слухання кримінального провадження на конкретний строк, після закінчення якого судові засідання неодмінно буде продовжено у чітко визначені день, годину, місце); 2) наявність перешкод, які неможливо усунути в цьому судовому засіданні (існування обставин/фактичних підстав, що об'єктивно унеможливають розгляд кримінального провадження у цьому судовому засіданні; розгляд кримінального провадження за наявності цих обставин може мати наслідком порушення як загальних положень судового розгляду, так і засад та завдань кримінального провадження); 3) необхідність усунення виявлених перешкод за допомогою засобів, передбачених кримінально-процесуальним законом [5, с. 7] (зокрема, й застосування до учасників кримінального провадження примусових заходів впливу – ініціювання відкриття дисциплінарного провадження, привід, накладення грошового стягнення тощо).

Натомість О. Кучинська й О. Єні під відкладенням судового розгляду в кримінальному провадженні розуміють перенесення розгляду на певний, конкретно визначений момент у майбутньому, пов'язане з неможливістю розгляду справи в цьому судовому засіданні [9, с. 2]. Ці науковці акцентують увагу лише на часовому параметрі (перенесення розгляду «на певний, конкретно визначений момент у майбутньому») аналізованого кримінально-процесуального інституту.

Проте Ю. Матейко слушно зауважує, що одна ознака, яка хоч і суттєво розмежує відкладення судового розгляду в кримінальному провадженні від суміжних процесуальних інститутів, не здатна повною мірою розкрити його зміст [5, с. 2].

Співзвучною дефініції, сформульованій О. Кучинською та О. Єні, є визначення відкладення судового розгляду в кримінальному провадженні, запропоноване О. Гриненком. Так, на думку цього ученого, від-

кладення судового розгляду – це його тимчасова перерва на визначений строк [3, с. 312]. Таке трактування може призвести до хибного ототожнення схожих, але водночас різних інститутів кримінально-процесуального права – відкладення судового розгляду та перерви у судовому засіданні. І тут доцільно підтримати Ю. Матейко щодо недоцільності визначення «поняття відкладення судового розгляду через застосування іншого інституту, який суттєво відрізняється від відкладення» [5, с. 2]. Крім того, О. Гриненко, як і О. Кучинська та О. Єні, розкриває суть цього інституту кримінально-процесуального права, використовуючи лише ознаку часової приналежності («тимчасова перерва на визначений строк» [3, с. 312]), залишивши поза увагою обставини, що зумовлюють необхідність відкладення судового розгляду в кримінальному провадженні.

З позиції російського процесуаліста О. Сенькова, суттю відкладення судового розгляду є визнання судом правової ситуації в кримінальній справі, за якої для його продовження відсутні достатні правові підстави, але водночас немає їх і для його закінчення шляхом прийняття рішення по суті справи [6, с. 34].

Після вивчення етимологічного значення слів, що наповнюють поняття «відкладення судового розгляду» та «зупинення судового розгляду», а також їх еволюції у російському процесуальному законодавстві, О. Сеньков запропонував таке визначення «відкладення судового розгляду»: це процесуальне рішення, прийняте судом за своєю ініціативою або клопотанням сторін (сторони), про перервність судового розгляду на певний строк, зумовлений відсутністю достатніх правових умов для продовження судового процесу, з підстав, прямо вказаних у законі [6, с. 7].

Ця дефініція одержала критичну оцінку Ю. Матейко, яка вважає, що визначення не охоплює всіх істотних ознак відкладення судового розгляду та містить деякі неточності [5, с. 2].

З усіх проаналізованих нами визначень поняття «відкладення судового розгляду в кримінальному провадженні» дефініція О. Сенькова, на нашу думку, містить ознаки, які найповніше розкривають суть відкладення судового розгляду: 1) це процесуальне рішення; 2) рішення приймається з ініціативи суду або за клопотанням сторін; 3) підстави для прийняття цього рішення прямо передбачені законом; 4) рішення містить вказівку на строк, упродовж якого буде здійснена перерва в судовому розгляді; 5) прийняття судового рішення зумовлене відсутністю достатніх правових умов для продовження судового процесу.

Водночас підтримуємо позицією Ю. Матейко про те, що відкладення судового розгляду насамперед «є інститутом процесуального права, застосування норм якого оформляється у вигляді процесуального рішення (ухвали) суду» [5, с. 2].

Відкладення судового розгляду розглядається і як процесуальна дія, поєднана з певним періодом у часі, впродовж якого судові засідання не відбуватимуться. Так, у юридичній енциклопедії зміст цього поняття розкривають через процесуальну дію, пов'язану з неявкою осіб, викликаних чи запрошених, у судові засідання або з необхідністю витребувати нові докази,

при цьому відкладення судового розгляду є необхідним, коли реально неможливо витребувати докази, продовжуючи розгляд справи, або коли наявні докази вже досліджені, а надходження нових очікується через певний час (приїзд свідка здалеку, проведення складної експертизи тощо) [8]. Такий підхід впливає з тлумачення мовознавцями слова «відкладення» як «перенесення на більш пізніший термін» [2; 7].

Проте процесуальні дії, про які йдеться вище, становлять фактичні підстави для відкладення судового розгляду кримінального провадження, а не його зміст. Судовий розгляд переноситься, відстрочується, відтягується на інший час саме задля виконання таких дій. Відкладення судового розгляду кримінального провадження не тільки містить відповідь на питання про наявність або відсутність юридично значущих обставин, за яких можуть бути вчинені відповідні процесуальні дії, але й приписує, яка дія має слідувати (для прикладу, забезпечення явки учасників судового провадження, забезпечення реалізації їхніх процесуальних прав).

На наш погляд, відкладенню судового розгляду кримінального провадження властиві ознаки, притаманні кримінально-процесуальним рішенням: має правовий характер і містить відповіді на правові питання, що виникають під час судового провадження; володіє державно-владним і владно-розпорядчим характером; має загальнообов'язковий та пізнавально-засвідчувальний характер; наділене спонукальним, ініціативним характером; спрямоване на вирішення конкретних кримінально-процесуальних питань; приймається у встановленому законом порядку і виражається у визначеній законом формі.

Погоджуємося також і з критичним твердженням Ю. Матейко, що провадженню та закінченню судового розгляду перешкоджають не умови (приписи кримінально-процесуального закону, що зобов'язують суд виконати низку процесуальних дій до винесення ухвали про відкладення судового розгляду, які необхідні для забезпечення законності та обґрунтованості відкладення), а обставини, вказані в законі [5, с. 2].

Водночас навряд чи можна підтримати Ю. Матейко у твердженні про те, що О. Сеньков уподібнює відкладення судового розгляду з перервою в судовому засіданні. Звичайно, ототожнення відкладення судового розгляду з перервою в судовому засіданні є неприпустимим [5, с. 2]. Проте цей дослідник такої помилки у формулюванні авторської дефініції не припустився. Навпаки, у дисертаційній роботі він цілковито схвалює думку, відображену в такому твердженні. Прийнято розуміти, що перервність судової діяльності має різні види. Професор В. Биков зазначає, що відкладення судового розгляду слід відрізнити, з одного боку, від перерви в судовому засіданні, а з іншого, від зупинення судового розгляду. Тієї ж позиції дотримуються як інші вчені, так і практикуючі судді [6, с. 29].

Більше того О. Сеньков піддає критиці дефініцію поняття «відкладення судового розгляду», запропоновану професором В. Биковим, у якій останній, власне, й здійснює ототожнення двох понять: «перерва у судовому розгляді» та «відкладення судового розгляду».

Професор В. Биков визначає відкладення судового розгляду як рішення суду у кримінальній справі, процесуально оформлене ухвалою або постановою про перерву в судовому розгляді на певний строк, яке зумовлене неявкою в судові засідання різних осіб або необхідністю заміни деяких учасників процесу, витребування нових доказів, – йдеться у дисертаційній роботі О. Сенькова [6, с. 29].

О. Сеньков пропонує у визначенні поняття «відкладення судового розгляду» використовувати термін «перервність», а не «перерва». Застосування слова «перерва» з урахуванням того, що подібний вид перервності, як зазначено вище, широко використовується самостійно і має деякі відмінності від відкладення, ймовірно, слід замінити більш загальним словом «перервність», – зауважує вчений [6, с. 34].

Проведений нами критичний аналіз поглядів сучасних науковців щодо суті інституту відкладення судового розгляду в кримінальному провадженні дає підстави виокремити такі ознаки цього поняття кримінально-процесуального права.

По-перше, у разі відкладення судового розгляду кримінального провадження здійснення кримінально-процесуальної діяльності переноситься, відстрочується. Натомість у разі зупинення судового провадження така діяльність тимчасово припиняється. Це не властиво для перерви в судовому засіданні, адже у разі її оголошення визначений хід судового провадження не переноситься і не припиняється, а стримується, уповільнюється. Під час оголошення перерви у судовому розгляді зберігається можливість його продовження у цьому ж засіданні.

По-друге, відкладення судового розгляду у кримінальному провадженні здійснюється на конкретний строк, визначений судом. Тоді як зупинення судового провадження відбувається на невизначений строк. Перерва ж у судовому засіданні може оголошуватися як на чіткий, так і на неозначений, але завжди нетривалий період часу. Тобто перерва може бути зробиена як на декілька хвилин (наприклад, технічна перерва, коли проводиться звукозапис судового розгляду і в процесі фіксації виявлено неполадки звукозаписувальної апаратури), так і на час, необхідний для надання невідкладної медичної допомоги, або ж тривати з моменту закінчення судового засідання (у зв'язку із закінченням робочого дня) і до початку наступного робочого дня.

По-третє, обставини, що викликали відкладення судового розгляду, пов'язані з неявкою чи вибуттям суб'єктів кримінального провадження, забезпеченням реалізації прав учасників судового провадження та процесу доказування у кримінальному провадженні, застосуванням заходів процесуального примусу до учасників судового провадження. Тож вони різноманітні. Водночас фактичні підстави для зупинення судового провадження зумовлені відсутністю реальної можливості участі у кримінальному провадженні обвинуваченого. Якщо відкласти судовий розгляд (зазвичай) та зупинити судове провадження дозволяється у визначених кримінально-процесуальним законом випадках, то для оголошення перерви в судовому засіданні такого переліку немає.

По-четверте, період, протягом якого судовий розгляд було зупинено, не зараховується до строку судового провадження, тоді як період відкладення судового розгляду входить у цей строк. Прийнято вважати, що зупинення судового розгляду є більш поважною причиною, яка жодним чином не залежить від розпорядливості судді і перериває перебіг строку розгляду кримінального провадження. Виходячи з цього, здійснюється аналіз роботи як суддів, так і судів, зокрема робляться кадрові висновки [6, с. 32].

Така практика (зарахування чи незарахування строку перервності судового розгляду) має під собою вагомі причини, які є перешкодою у затягуванні процесу з ініціативи суддів, і пов'язані насамперед з тим, що підстави для відкладення судового розгляду (зокрема, неявка осіб, викликаних до суду осіб, або необхідність витребування нових доказів) можуть бути створені штучно, тоді як підстави для зупинення судового провадження (ухилення від кримінальної відповідальності обвинуваченого і його хвороба) ініційовані судом бути не можуть [6, с. 32].

По-п'яте, обставини, що викликали необхідність відкладення судового розгляду (приміром, хвороба захисника обвинуваченого) та оголошення перерви в судовому засіданні (для прикладу, підготовка до виступу в судових дебатах), можуть бути найрізноманітнішими та мати побутовий, організаційний характер. Натомість система обставин, які є підставою для зупинення судового провадження, є закритою і розширеному тлумаченню не підлягає.

По-шосте, умовами відкладення судового розгляду є заслухання всіх клопотань учасників судового провадження і вирішення їх, а також оголошення, коли відбудеться наступне судове засідання. Тоді як умови зупинення судового провадження прийнято поділяти на загальні (наприклад, вжиття заходів для збереження доказів), характерні для всіх підстав для зупинення, та на окремі (провести процесуальні дії для одержання доказів того, що обвинувачений ухилився від суду; вжити заходів для його розшуку; вирішити питання про застосування або зміну запобіжного заходу щодо розшукуваного; встановлення наявності та характеру захворювання, необхідних для зупинення судового провадження; вжиття заходів до лікування обвинуваченого, який захворів психічним чи тяжким соматичним захворюванням, якщо у цьому виникла потреба; вирішення питання про збереження, скасування або зміну запобіжного заходу, якщо

такий раніше обирався щодо обвинуваченого; вжиття заходів до піклування про неповнолітніх дітей та збереження майна обвинуваченого), які належать лише до однієї чи двох із вказаних у законі підстав. Тож умови відкладення судового розгляду стосуються конкретного судового засідання, тоді як умови зупинення судового розгляду – всього судового провадження.

На підставі вищевикладеного зазначимо, що відкладенням судового розгляду в кримінальному провадженні є викликане необхідністю забезпечення належних процесуальних умов для проведення подальшого слухання кримінального провадження і у цьому зв'язку виражене у процесуальній формі перенесення судом на конкретний строк розгляду кримінального провадження, що здійснюється з ініціативи суду чи за клопотанням учасників кримінального провадження, в результаті чого вживаються заходи щодо усунення обставин, які стали підставою для відкладення судового розгляду з метою його продовження та закінчення.

Висновки. Розгляд суті відкладення судового розгляду у кримінальному провадженні дало змогу дійти таких висновків. У разі відкладення судового розгляду кримінального провадження здійснення кримінально-процесуальної діяльності переноситься, відстрочується. Відкладення судового розгляду у кримінальному провадженні здійснюється на конкретний строк, визначений судом. Обставини, що викликали відкладення судового розгляду, пов'язані з неявкою чи вибуттям суб'єктів кримінального провадження, забезпеченням реалізації прав учасників судового провадження та процесу доказування у кримінальному провадженні, застосуванням заходів процесуального примусу до учасників судового провадження. Період часу, протягом якого судовий розгляд було зупинено, не зараховується до строку судового провадження, тоді як період відкладення судового розгляду входить у цей строк. Умовами відкладення судового розгляду є заслухання всіх клопотань учасників судового провадження і вирішення їх, а також оголошення, коли відбудеться наступне судове засідання.

Серед проблем теми, що досліджується, науковий інтерес становить висвітлення відкладення судового розгляду у кримінальному провадженні як кримінально-процесуального інституту. Важливим є й вивчення особливостей юридичних фактів, що породжують кримінально-процесуальні відносини у зв'язку із відкладенням судового розгляду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI (в редакції від 10 листопада 2018 р.). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua>
2. Академічний тлумачний словник української мови: в 11 томах. Т. 1. 1970. С. 597. URL: <http://sum.in.ua/s/vidkladaty>
3. Гриненко А.В. Уголовный процесс: учебник. 2-е изд., перераб. М.: Норма, 2009. 496 с.
5. Матейко Ю.М. Суть відкладання судового розгляду та його розмежування з іншими інститутами. Часопис Академії адвокатури України. 2012. № 17 (4). С. 1–9.
6. Сеньков А.А. Отложение и приостановление судебного разбирательства как общие условия: дис. канд. юрид. наук. 12.00.09. Челябинск, 2011. 234 с.
7. Современный толковый словарь русского языка / за ред. Т.Ф. Ефремова. URL: <https://dic.academic.ru/searchall.php?SWord>
8. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. URL: leksika.com.ua/lega
9. Кучинська О.П. Відкладання розгляду справи та перерва у судовому засіданні як фактори, що впливають на оперативність розгляду кримінальної справи. Часопис Академії адвокатури України. 2010. № 9 (4). С. 1–6.